

Nieuwsbrief 24

Najaar 2013

Stichting
Rudolf Steiner
Vertalingen

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Nieuwsbrief nr. 24 najaar 2013

Secretariaat

Ger Jue, penningmeester
Laan van Cattenbroeck 83
3703 BK Zeist
030-69 24 392
ger.jue@zonnet.nl

www.steinervertalingen.nl

ING NL88 INGB 0000698 388
Triodos Bank NL80 TRIO 0212 1852 25
KvK Utrecht 41183837

Bestuur

Michiel ter Horst, voorzitter
Ger Jue, penningmeester en secretaris
Jana Loose
Marije Ehrlich

Redactie

Roel Munniks, voorzitter
Frans van Bussel
Michel Gastkemper

Uitgever

Uitgeverij Christofoor
Jan Bogaerts, contactpersoon

Vormgeving

Jaap Verheij

Afbeelding omslag:

Ontwerp van Doorlie Gerdes voor
de uitgave *Microkosmos en macrokosmos*
(gepland in 2014)

De foto's in deze *Nieuwsbrief*
zijn van Michiel Wijnbergh

Overlegstructuur

Sociale toekomst is eigenlijk een te beperkte titel voor Rudolf Steiners toekomstvisie uit 1919. Korporaal Adolf Hitler was juist teruggekeerd uit de Eerste Wereldoorlog, weigerde vierkant de wapenstilstand te erkennen en besloot de strijd – ‘*Mijn strijd*’ zei hij – met alle middelen voort te zetten. Tezelfdertijd trachtte Steiner een basis voor duurzame vrede te leggen met zijn visie waarin de drie krachtbronnen van de samenleving in levend evenwicht vervlochten zijn. Dertig jaar later was de strijd voorbij, Europa verdeeld en begon de *utopie van de vrije markt*. Hebzucht werd op een troon gehesen en met allesbeheersende macht bekleed. Ongebreideld eigenbelang werd verheven tot leidende kracht in het leven. Met inspiratie van de geest van de hebzucht schreef Ayn Rand *Atlas Shrugged*, volgens onderzoek van *Time* in Amerika het meest invloedrijke boek na de Bijbel. Het theoretische deel ervan werd geschreven door de 28-jarige Alan Greenspan, de man die jarenlang de Amerikaanse economie domineerde. Als 83-jarige erkende hij voor de Amerikaanse Senaat dat hij het helemaal mis had gehad met zijn illusie dat de vrije markt zichzelf reguleert. Hans Achterhuis analyseerde deze *utopie van de vrije markt* in zijn gelijknamige boek, een belangrijk stuk moderne geestesgeschiedenis. Wie het leest, kijkt Ahriman recht in het gezicht. Maar dat is onaangenaam. Dus blijft de mythe van de economie als heilsmacht het Westen beheersen.

In het Midden-Oosten geldt een ander hoogste beginsel: Allah, de ene en ondeelbare God. Maar wie mag hem op aarde vertegenwoordigen? Hierover gaat de strijd tussen sjiieten en soennieten. Wie had het recht en de macht om de Profeet op te volgen? Dat is de inzet van terroristen die bezig zijn het hele Midden-Oosten in brand te zetten.

Tussen Oost en West ligt de Europese Unie. Dat is in wezen een overlegstructuur. Zoals bekend is dat de zwakte van Europa. Maar het is ook een kracht. Een overlegstructuur is het doorlopend vervlechten van verschillende beginselen. Als voldoende mensen daarbij het samenspel tussen geest, ziel en lichaam in

het oog kunnen houden, ontstaan er vonken en kiemen voor een nieuwe cultuur. Er zijn veel meer hoopvolle tekenen dan de media ons wijsmaken. Het succes van *Die Grünen* in Duitsland en van *Mehr Demokratie* en van *Theory U* als sociale beweging is verbluffend.

Stuk voor stuk initiatieven waar Steiners ideeën voor een *sociale toekomst* aan de basis liggen. Misschien heeft Steiners voordrachtenreeks toch een zeer adequate titel.

Voor het bestuur, Michiel ter Horst

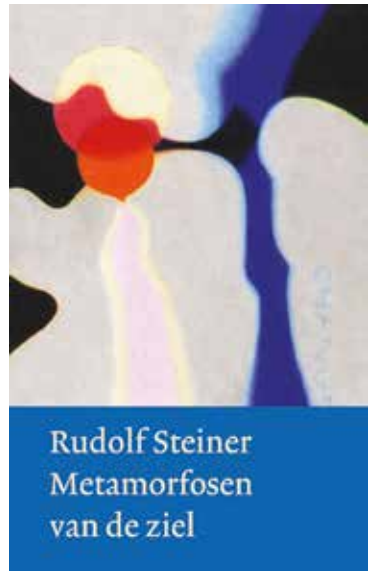
Metamorfosen van de ziel

Uit het nawoord

Bijna veertig jaar geleden kocht ik als jonge, pas beginnende lerares Nederlands een donkerbruine paperback met de titel *Metamorphosen des Seelenlebens*. Naast mijn baan op een ‘reguliere’ school liep ik stage op de Rudolf Steiner School in Haarlem, omdat ik wilde leren hoe ik op een andere manier les zou kunnen geven. Ik wilde leerlingen inwijden in de Nederlandse taal en literatuur, maar bovenal wilde ik zelf leren hoe mensen nu eigenlijk in elkaar zitten. Oudere en wijzere collega’s in Haarlem wezen me op het bestaan van dit werk van Rudolf Steiner. ‘Daar staan wetmatigheden in waar je zeker iets aan zult hebben.’

Had ik er destijds ook iets aan? Ik herinner me dat ik onder de indruk was van de eerste voordracht, die over de missie van de boosheid, in het Duits ‘Zorn’, handelde. Op grond daarvan oefende ik in de klas met het element ‘vertoorn’d zijn. Het woord ‘toorn’ had voor mij een wat verheven, objectieve klank. Als het mij zou lukken om op gepaste wijze en op gepaste momenten ‘vertoorn’d te zijn, dan zou dat een objectiever effect hebben dan wanneer ik gewoon rechtoe rechtaan boos zou zijn, zo ongeveer was mijn redenering.

Eén situatie waarin ik dat oefende staat me nog helder voor de geest. De klas zou samen met mij naar een toneelstuk gaan in de stadsschouwburg in Den Haag. Ongelukkigerwijze kreeg ik kort tevoren strottenhoofdontsteking. Ik had koorts en kon geen woord meer uitbrengen. Ik belde de klassenvertegenwoordiger op, legde fluisterend uit dat ik er niet bij kon zijn, maar dat de kaartjes waren besteld en dat zij natuurlijk gewoon naar de schouwburg moesten gaan. ‘En? Hoe was het?’ informeerde ik vol verwachting bij de eerstvolgende les. Doodse stilte. Neergeslagen ogen. Ik begreep er niets van, tot het me duidelijk werd dat ze niet waren gegaan.

Omdat de juf er niet was, waren ze niet gegaan! Woedend was ik. Wat een stelletje afhankelijke uilskuikens! Op dat moment schoot me ineens mijn oefening te binnen. Edele, morele verontwaardiging wilde ik tonen omdat ze zich niet aan de afspraak hadden gehouden, en ze mochten daarbij heus wel zien dat ik boos was.

Of ik helemaal begrepen had wat Rudolf Steiner bedoelde met de missie van de boosheid betwijfel ik, maar mijn boodschap kwam in ieder geval wel aan. Ze zaten zich stilletjes in hun bank te schamen. (Overigens besef ik nu wel dat vijftienjarigen in de regel nog niet zoveel verantwoordelijkheidsgevoel hebben ontwikkeld als ik van hen verwachtte.)

Nu ik deze voordrachten veertig jaar later herlees, vallen me verschillende dingen op.

Allereerst is dat dit: deze toch niet al te dunne bundel bevat slechts zeven voordrachten, die vergeleken met latere voordrachten die Steiner hield

uitzonderlijk lang zijn. Dat vraagt van de huidige lezer, zeker in eerste instantie, meer geduld en een langere adem dan hij waarschijnlijk gewend is. Steiner neemt er de tijd voor om de ziel in haar geledingen voor een breed publiek voor het voetlicht te brengen [...] als lezer [...] moet je als het ware eerst onthaasten om erin te komen.

Gaandeweg echter kreeg ik het gevoel dat het niet alleen de vorm, maar ook het thema zelf is dat tot onthaasting aanzet. Voortdurend wellen er vragen op. Wat is de ziel nu eigenlijk precies? En als de ziel zich ontwikkelt, kan ik die ontwikkeling innerlijk meevoelen, proeven, zonder dat ik daarbij ga zitten etiketteren? Preciezer lezen, nog eens teruggaan naar de tekst, nieuwe vragen laten opkomen, alles wat ik meende te 'weten', of wat ik meende te moeten weten, eerst maar eens loslaten. De ziel zelf lijkt te zeggen: 'neem de tijd en proef wie ik ben.'

Ineke van der Duyn Schouten

'Het karakter van de mens' (München, 14 maart 1910)

Nu bestaat er een geheimzinnig verband tussen het fysieke lichaam en de bewustzijnsziel, dat bij nauwkeurige observatie van het leven duidelijk aan de dag kan komen. Wil het ik sterk kunnen worden, zodat het zich met de krachten van de bewustzijnsziel later, dus pas na het vijfendertigste jaar, krachtig in het leven kan manifesteren, wil het ik zo kunnen werken in het zieleleven dat het, de bewustzijnsziel doordringend, uit zichzelf kan treden om tot kennis van de wereld te komen, dan mag het fysieke lichaam daarbij geen hindernis vormen. Want juist het fysieke lichaam kan voor de bewustzijnsziel en het ik de grootste belemmeringen opwerpen, wanneer dit ik niet in het innerlijk opgesloten wil blijven, maar in een open contact met de wereld naar buiten wil treden. Maar omdat wij in de opvoeding – binnen zekere grenzen – een kind tot zijn zevende jaar door de opvoeding krachten kunnen toevoe-

ren voor zijn fysieke lichaam, zien we hier een merkwaardig verband in het leven van de mens.

Het is waarachtig niet zonder betekenis voor het latere leven wat een opvoeder met een kind doet! Alleen mensen die geen open oog voor het leven hebben, weten niets van zulke levensgeheimen af. Maar wie de vroegste kindertijd kan vergelijken met wat zich na het vijfendertigste jaar in een vrije uitwisseling met de wereld afspeelt, die weet dat wij een mens, wil hij open in het leven kunnen staan, wil hij op de wereld in kunnen gaan en niet in zichzelf opgesloten blijven, de grootste weldaad bewijzen als wij in de eerste periode van zijn leven op de juiste manier met hem omgaan. Wat wij een kind dan vanuit de directe sfeer van het fysieke leven laten ervaren aan vreugde, aan plezier, aan liefde die hem toestroomt vanuit zijn omgeving, dat stuurt zijn fysieke lichaam krachten toe, dat maakt het voor ontwikkeling vatbaar, dat maakt het als het ware plastisch en vormbaar.

En hoe meer vreugde, hoe meer liefde en geluk wij een kind in deze eerste levensperiode laten ervaren, hoe minder hindernissen en belemmeringen deze mens later zal ondervinden, om vanuit zijn bewustzijnsziel – door de activiteit van het ik, dat de snaar van de bewustzijnsziel bespeelt – een karakter te ontwikkelen dat open en vrij met de wereld in wisselwerking treedt. Alles daarentegen wat wij een kind aan liefdeloosheid, aan donkere tijden, aan verdriet laten doormaken tot zijn zevende jaar, verhardt zijn fysieke lichaam en scheidt dan hindernissen die hij in zijn latere leven zal tegenkomen. In de aangeduide levensfase zien we dan optreden wat we een gesloten karakter noemen, een karakter dat verhindert dat in zijn ziel zijn hele wezen tot uiting komt, dat niet tot een vrije, open omgang met alle indrukken van de buitenwereld kan komen. Zo geheimzinnig zijn de verbanden in het leven.

En dan zijn er ook verbanden tussen het ether- of levenslichaam en dat wat speciaal in de tweede levensperiode tot ontwikkeling komt. [...] Reiken wij nu tussen het zevende en het dertiende of veertiende jaar het ether- of levenslichaam alles aan wat het kan vervullen met krachten waarvan de mens op latere leeftijd – dus in de periode tussen achtentwintig en vijfendertig – geen weerstand ondervindt, dan hebben wij voor de opvoeding van die mens iets gedaan waarvoor hij ons innig dankbaar kan zijn.

Uit: *Metamorfosen van de ziel*, blz. 106-108

Nieuwe omslagen van Doorlie Gerdes

Het boek behoort tot het wezen van de plathheid. Niet altijd zo plat als een dubbeltje; soms zijn het dikke pillen. Maar alles staat in het vlak en moet door de fantasie van de lezer gewekt en tot leven gebracht worden. Daardoor is veel op dat platte vlak terug te vinden, soms plat en oppervlakkig, soms diep en zinnig, en alles ertussenin. Hoe anders is het met driedimensionale sculpturen en beelden die zich volop in de ruimte ontplooiën en bewegen. Kunstenaar Doorlie Gerdes (78) was beeldhouwer en dus afkomstig uit de wereld van de plastic, haar lange artistieke leven was gewijd aan beelden en metamorfosereeksen. Twintig jaar geleden werd het gehak en gegiet in steen en brons haar te veel en te zwaar. Wat te doen? Ze maakte de sprong in het diepe en wierp zich op het platte vlak. Maar kun je de weidsheid van de wereld daarop vangen, blijft het niet allemaal plat en kunstmatig?

Ze pakt de in 24 talen vertaalde Franse schrijver Michel Houellebecq erbij en slaat diens *De wereld van markt en strijd* open. 'Ken je het?' vraagt ze. 'Michel Houellebecq is de meedogenloze, vlijmscherpe, intens droefgeestige, maar soms tevens grappige chroniqueur van onze tijd. Zijn boeken gaan onder andere over toerisme, seks, depressiviteit, kunst in al zijn afgrondelijke verschijnselen, sciencefictionachtige toekomstbeelden en vooral over geld. Maar het dieptreureig *De wereld van markt en strijd*

begint niettemin met een tekst uit de brief van Paulus aan de Romeinen: "De nacht is ver gevorderd, de dag is nabij. Laten wij dan de werken der duisternis afleggen en aandoen de wapenen des lichts." En in zijn boek *Platform* staat zoiets als: "De mens is nog niet toe aan de geest." Het is het contrast dat mij intrigeert.' Ze pakt een ander boek, met een wit omslag. Het is van een zekere Eben Alexander, legt ze uit, een neurochirurg die een bijna-doodervaring doormaakte. Zijn puur wetenschap-

pelijke inborst kijkt met verbazing naar het ongekende van hogere werelden. Tekenend voor deze tijd, vindt ze dit.

Ze was verrast en vereerd toen de redactie van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen haar vroeg om de uitgaven gedurende twee jaar van een omslag te voorzien. Ze heeft illustere voorgangers: Henk Hage, Benno Sloots en Hans-Dieter Appenrodt. Maar zij werkt in een heel ander medium: niet in gouache, olieverf of aquarel, maar in kleurpotlood. 'Ik ben geen fantaserijk mens,' zegt ze. 'De innerlijke beelden stijgen niet zomaar in me op. Ik heb voorbeelden nodig. Die gebruik ik en pas ik naar behoefte aan.' Het kleurpotlood maakt het mogelijk om een compositie, die voor haar van het grootste belang is, langzaam en precies op te bouwen. De ver uitwaaierende en golvende kleur krijgt een diepe intensiteit door het gelaagde gebruik van kleurpotlood. Daarbij zijn haar kleurstellingen ongewoon.

Doorlie Gerdes' werk zal dit najaar eerst te zien zijn op *Metamorfosen van de ziel*, komend voorjaar op *Microkosmos en makrokosmos* en over een jaar op gebundelde voordrachten over het kwaad

(zie de afbeelding rechtsonder). Er zijn echter ook herdrukken op komst. Zoals *Het evangelie naar Johannes*. In samenspraak met de redactie is ervoor gekozen om uit te gaan van bestaand werk en dit aan te passen aan de betreffende uitgave. Bij voorbaat worden alle vier evangelie-uitgaven door haar van een omslag voorzien, om de thematische eenheid te benadrukken (zie de overige drie afbeeldingen).

In haar werk ontstaat een spanningsveld door figuurlijke elementen, werkelijk overal vandaan gehaald, in te voegen in het totale beeld. De vorm breekt door het uitgietende kleurspel en verleent een heel eigenzinnig karakter aan het beeld. 'Voor de evangelie-uitgaven grijp ik terug op het houten cassetteplafond van een kerk in het Zuid-Zwitserse Zillis. De middeleeuwse afbeeldingen daar zijn intact bewaard gebleven op vierkante panelen, waarvan honderd over het leven van Jezus.' Zij bewondert ze zeer en het vervult haar met dankbaarheid daarmee te werken. Zo neemt haar kunstenaarschap met durf en volharding de laatste twintig jaar een verrassende wending.

Michel Gastkemper

Rudolf Steiner en de economie

Niet alleen heeft Steiner een geheel nieuwe maatschappijvisie ontwikkeld – de sociale driegeleding – maar ook had hij uitgesproken en originele ideeën over de inrichting van de economie. De financiële crisis heeft tot een hernieuwde belangstelling voor deze ideeën geleid. Hoe ziet Steiners ‘associatieve economie’ eruit?

Een kernpunt van Steiners sociale driegeleding is dat de samenleving bestaat uit drie afzonderlijke gebieden – geestesleven, politiek/recht en economie – die zodanig van elkaar verschillen, dat ze ieder zichzelf moeten besturen volgens een specifiek principe. In het geestesleven moet vrijheid het kernprincipe zijn, gelijkheid is het juiste beginsel voor het rechtsleven en de economie vervult zijn rol optimaal als er broederschap heerst. Pas als elk gebied autonoom ten opzichte van de andere twee functioneert, kan het zich volop ontwikkelen. Daarvan plukken de andere gebieden weer de vruchten.

Neem de economie. De economische opbrengst is maximaal als productie- en distributieprocessen puur op basis van de economische ratio (zoals efficiëntie) kunnen worden ingericht, zonder interventie van bijvoorbeeld de staat (die op heel andere zaken is gericht dan op economische efficiëntie). Al in de jaren twintig van de vorige eeuw bepleitte Steiner de privatisering van bijvoorbeeld de spoorwegen en de postdiensten – inzichten die bij ons pas in de jaren negentig zijn doorgebroken. De dynamiek die politiek en rechtsleven met zich meebrengen, is eenvoudig een totaal andere dan die van de economie. Het rechtsleven neigt bijvoorbeeld altijd naar centralisatie, gelijkenschakeling en bureaucratie. Dat is voor het rechtsleven vaak terecht en noodzakelijk, maar op de economie werkt het verlamvend. Daardoor zullen ‘geprivatiseerde’ bedrijven in beginsel altijd efficiënter en productiever werken dan staatsbedrijven. En dat is weer in het belang van het rechtsleven en het geestesleven, want beide leven van een meeropbrengst die door de economie wordt voortgebracht.

Natuur, kapitaal en arbeid

Daarbij maakt Steiner echter de cruciale kanttekening dat de eigenlijke economie beperkt is tot de productie, circulatie en consumptie van fysieke goederen. Alleen fysieke waren mogen verhandeld worden. De drie productiefactoren – natuur, kapitaal en arbeid – zijn nadrukkelijk geen waren. Ze zijn hulpmiddelen om waren te produceren, maar zijn zelf geen waar. Ze mogen volgens Steiner daarom niet verhandeld worden en moeten buiten het eigenlijke economische proces gehouden worden.

Natuur (onder andere grond) is bijvoorbeeld geen economische waar omdat het nooit door mensen gepro-

duceerd is. In de tijd van Adam en Eva was de grond geen privaat eigendom. De eerste eigenaar heeft er (typisch met geweld of inzet van de staatsmacht) een hek omheen gezet en ging geld eisen van degenen die de grond tijdens of na zijn 'eigenaarschap' wilden gebruiken. Hier is sprake van een prestatie (door de koper) zonder tegenprestatie (van de verkoper), een situatie die in een gezonde economie niet zou mogen bestaan. De grond zou daarom niet verkocht moeten worden, maar (op basis van rechtsregels) worden toegewezen door instellingen van het geestesleven aan degenen die het nodig hebben. Wanneer de grond wel verhandeld wordt, dan leidt dat tot

prijsverhogingen voor consumenten, want een boer die veel moet betalen om überhaupt aan de slag te kunnen gaan, zal die kosten moeten doorberekenen aan zijn afnemers. Zo onderhouden wij met z'n allen de grondeigenaren, die als zodanig niets bijdragen aan de samenleving maar wel door die samenleving worden onderhouden. Het feit dat het grondbezit tegenwoordig veel meer gespreid is onder de bevolking dan vroeger, doet hieraan niets af: het blijft irrationeel, onproductief en kostprijsverhogend om grond te verhandelen.

Het kapitaal (de productiemiddelen, dus machines, bedrijfsgebouwen enzovoort) moet wel worden geproduceerd door mensen en die moeten daarvoor worden betaald. Maar na de eerste aanschaf zouden productiemiddelen beheerd moeten worden door instellingen van het geestesleven, die ze min of meer kosteloos ter beschikking stellen aan kundige ondernemers. Deze ondernemers ontvangen een inkomen zolang ze zelf werkzaam zijn in het bedrijf. Stopt een ondernemer daarmee, dan draagt hij de productiemiddelen zonder betaling over aan een opvolger of geeft ze terug aan de corporatie in het geestesleven die de productiemiddelen beheert. Wanneer bedrijven wel verkocht kunnen

worden, dan leidt dat enerzijds tot inkomen zonder tegenprestatie. De ex-bedrijfseigenaar heeft zijn gerechtvaardigde inkomen immers al gekregen, en krijgt door de verkoop van zijn bedrijf nu een extra som geld binnen waarvoor hij niets hoeft te doen. Hij kan gaan rentenieren. Dit terwijl de productiemiddelen in feite gefinancierd waren door de consument, omdat de kosten daarvan verwerkt zijn in de productprijzen. Anderzijds leidt een bedrijfsverkoop tot prijsverhogingen voor consumenten, want de nieuwe bedrijfseigenaar moet de kosten die hij maakte om de vorige eigenaar uit te kopen weer doorberekenen in de prijzen van producten. De mogelijkheid om een bedrijf te verkopen leidt ook vaak tot een verkeerde focus van ondernemers. Het is voor hen dan vaak financieel aantrekkelijker om een snelle waarde stijging van het bedrijfskapitaal na te streven, in plaats van zich te richten op het maken van goede producten. In Nederland hebben bijvoorbeeld de bedrijven van de Sleipnirgroep hun hele hebben en houwen ondergebracht in een stichting. De bedrijven zijn geen privébezit meer en kunnen niet worden verhandeld.

Dan de derde productiefactor, arbeid. Wanneer de arbeid *als zodanig* een prijs heeft en gekocht kan worden, creëren we volgens Steiner in feite moderne slavernij. Als iemand elke week veertig uur van mijn tijd koopt, en gedurende die tijd mijn 'baas' is, dan ben ik gedurende die veertig uur eigenlijk een soort slaaf. In het eerste hoofdstuk van zijn boek *De kernpunten van het sociale vraagstuk* beschrijft Steiner uitgebreid dat precies de noodzaak om zijn arbeid te verkopen, de arbeider met afschuw vervult. Uit dit gegeven is de hele marxistische arbeidersbeweging ontstaan. Op verschillende manieren wil Steiner de arbeid uit het economische proces halen en onderbrengen in het rechtsleven. Enerzijds stuurt Steiner aan op een waardering naar output. In het Braziliaanse bedrijf Semco, dat de afgelopen decennia een razendsnelle groei van tot wel 40% per jaar doormaakte, maken de medewerkers onderling afspraken over wanneer een bepaalde klus af moet zijn. Zolang ze zich daaraan houden zijn de medewerkers vrij om te bepalen hoe en wanneer ze dat doen. Ze bepalen hun eigen werktijden en overall hangen hangmatten voor wie zin heeft in een tukje. Dat levert uiteraard een fundamentele vrijheidsbeleving op voor de medewerkers. Anderzijds wil Steiner dat alle leden van het bedrijfsteam binnen een rechtssetting komen tot een 'verdelingsverdrag' waarbij de totale inkomsten van het bedrijf onderling worden verdeeld. Want ook het inkomen is volgens Steiner een rechtsvraagstuk. Er zou geen 'werk-

gever' meer moeten zijn die de 'prijs' van de arbeid vaststelt en het verschil tussen de totale bedrijfsinkomsten en de 'arbeidskosten' voor zichzelf houdt. Binnen de internationale Mondragón-coöperaties (met 83.000 medewerkers en een jaaromzet van ruim 14 miljard euro) is dit verdelingsverdrag vormgegeven doordat de maximale loonverschillen (de loonvorken) democratisch worden vastgesteld door alle medewerkers: one man, one vote. Gemiddeld mag de meestverdienende in een Mondragón-coöperatie niet meer dan 5 keer het minimumloon ontvangen. Het is ook denkbaar dat de staat zulke maximale loonvorken vaststelt. Op 24 november 2013 stemmen de Zwitsers per referendum over de invoering van een maximale loonvork van 1:12 binnen Zwitserse bedrijven. Hierbij mag de meestverdienende dus maximaal 12 keer de beloning van de laagstbetaalde krijgen. In ieder geval moeten de bedrijfsinkomsten volgens Steiner via het recht onderling verdeeld worden, en moeten individuele inkomens niet aan het economische krachtenveld worden overgelaten, want dan is *the sky the limit*. De gemiddelde CEO van een westerse multinational verdient niet 5, maar 500 keer zoveel als de laagstbetaalde.

Het feit dat de drie productiefactoren natuur, kapitaal en arbeid op de markt gekocht en verkocht kunnen worden, noemt Steiner het essentiële kenmerk van het kapitalisme en tevens een van de grondfouten van dit systeem. Wanneer grond of kapitaal privébezit zijn, dan leidt dat tot machtsposities voor een kleine groep die deze situatie gebruikt om inkomen te verkrijgen zonder echt productief te zijn: een prestatie zonder tegenprestatie. Dat is het tegenovergestelde van broederschap, dat volgens Steiner het

hoofdprincipe van de economie moet zijn. Echte broederschap is een wederkerig begrip: ik doe iets voor de ander en de ander doet iets voor mij. Tussen prestatie en tegenprestatie moet de juiste balans zijn.

Associaties

In ons vrije-marktsysteem concurreren bedrijven met elkaar. Ze geven elkaar zo weinig mogelijk inzicht in de interne stand van zaken. Veel werk gebeurt dubbel omdat bedrijven vanwege de concurrentie geen zaken (bijvoorbeeld productiecapaciteit, kennis of medewerkers) met elkaar delen. Sterker, concurrentie wordt tegenwoordig wettelijk opgelegd door de staat, die boetes oplegt als bedrijven proberen samen te werken. Bedrijven produceren op de gok en moeten daarna de consument met sluwe marketing- en reclamestrategieën overhalen om de spullen te kopen waar geen consument om heeft gevraagd. Als dat niet lukt, verdwijnt de productie op de vuilnishoop. Consumenten gaan niet in gesprek met producenten en knopen geen duurzame relaties met hen aan, maar spelen hen tegen elkaar uit door bijvoorbeeld zo over te stappen naar een andere producent die iets goedkoper kan leveren omdat hij bijvoorbeeld zijn personeel onderbetaalt. Iedereen is erop uit om een slaatje te slaan uit de situatie waarin de ander zich bevindt. Het egoïsme is leidend en moet dat volgens de vrije-marktfilosofie ook zijn: 'greed is good', aldus Gordon Gekko in de beruchte film *Wall Street* (1987). Het egoïsme krijgt de ruimte omdat het economische leven vaak volgens het principe van de vrijheid is ingericht in plaats van dat van de broederschap.

Volgens Steiners 'sociale hoofdwet' uit 1905 leidt egoïsme in de economie

echter tot een lager welvaartsniveau voor de samenleving als geheel. Door de zeer ver doorgevoerde arbeidsverdeling in moderne samenlevingen produceert niemand nog voor zijn eigen behoeften. Dat wat ik concreet produceer, wordt door anderen geconsumeerd, en voor mijn eigen behoeftebevrediging ben ik afhankelijk van de productie van anderen. Ofwel, ieders behoeften worden zo goed mogelijk bevredigd wanneer iedereen optimaal is gericht op de behoeften en noden van de ander. Hoe meer de productie is gericht op het opheffen van elkaars noden, hoe hoger het welvaartsniveau van de samenleving. Egoïsme werkt dit proces tegen: het zorgt ervoor dat mensen juist op hun eigen behoeften zijn gericht. Maar die kunnen ze in een hoogontwikkelde samenleving niet zelf meer vervullen. Hoe meer egoïsme er is, hoe meer tijd en middelen verloren gaan aan onderlinge strijd, des te meer tijd en middelen moeten ook de goedwillenden besteden aan het zich beschermen tegen het egoïsme van de kwaadwillenden. Dat is tijd en energie die niet aan de eigenlijke productie kan worden besteed.

Vanuit deze inzichten kwam Steiner tot zijn idee dat ‘associaties’ de basale organisatievorm moeten vormen van de economie. Associaties zijn overlegorganen tussen producenten, handelaren en (vertegenwoordigers van) consumenten die werken op basis van samenwerking en transparantie in plaats van concurrentie en geheimhouding. Binnen de associaties kunnen consumenten expliciet aangeven wat hun eigenlijke behoeften zijn. Hierdoor kunnen bedrijven hun productie beter afstemmen op de werkelijke vraag en kunnen ze hun marketing- en reclamekosten verlagen, waardoor producten

De kernpunten van het sociale vraagstuk en Sociale toekomst

In de serie ‘Werken en voordrachten’ van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen zijn twee boeken van Rudolf Steiner verschenen over de inrichting van de samenleving. In *De kernpunten van het sociale vraagstuk* uit 1919, destijds een bestseller, ontwikkelde Steiner op basis van een beschouwing van de sociale situatie in zijn tijd de basisgedachten van de sociale driegeleding. De economie wordt hierin vooral behandeld in zijn relatie tot de andere maatschappelijke geledingen. In *Sociale toekomst*, bestaande uit zes voordrachten over sociale vraagstukken uit oktober 1919, wordt ruwweg dezelfde materie uitgebreider en vanuit andere gezichtspunten behandeld. Het eigenlijke economieboek van Steiner, de *National-Ökonomischer Kurs*, is echter niet opgenomen in de serie ‘Werken en voordrachten’. Een vertaling onder de titel *Wereldeconomie* verscheen in 1986 bij uitgeverij Hesperia. Deze is sinds lang niet meer leverbaar. Een nieuwe uitgave is in voorbereiding.

goedkoper worden. Producenten kunnen inzicht geven in wat voor hen qua productie mogelijk is en welk prijskaartje daaraan moet hangen, gegeven het redelijke inkomen dat de producenten nodig hebben voor hun levensonderhoud gedurende de tijd dat ze het product vervaardigen. Hierdoor kan duidelijk worden wat de rechtvaardige prijs van een product moet zijn, en door het inzicht dat de consumenten krijgen in de situatie van de producent wordt hun bereidheid groter om die eerlijke prijs ook daadwerkelijk te betalen. Er ontstaan duurzame relaties tussen consumenten en producenten, met alle voordelen van dien. Een meer associatieve economie zal logischerwijs leiden tot een efficiëntere productie en dus – ceteris paribus – tot lagere prijzen. Want uiteindelijk worden alle kosten die een bedrijf maakt, doorberekend in de prijzen van producten. Als een bedrijf bijvoorbeeld structureel 20% van zijn productie moet weggooien omdat er geen afnemers bleken te zijn, dan zullen de overige producten van dat bedrijf evenredig duurder moeten worden om de totale productiekosten gedekt te krijgen. Consumenten betalen uiteraard ook de kosten van reclame en marketing, terwijl die in geen enkele consumentenbehoefte voorzien.

In feite zijn de associaties bedoeld om het menselijke ‘ik’ een grotere grip op het economische proces te geven, doordat ze de mens in staat stellen zijn economisch handelen meer te baseren op inzicht, bewustzijn en redelijkheid, en zijn driftleven terug te dringen dan wel om te vormen. Associaties bevorderen tevens de broederschap, omdat via de eerlijke prijsvorming een juiste balans wordt gebracht in de prestaties die mensen voor elkaar verrichten. Zo stellen associaties ons in staat om – beter dan het vrije-marktstelsel dat kan – voor elkaar te zorgen en in elkaars behoeften te voorzien. Dat is de essentie van broederschap.

Het punt is dat, zeker in ons bewustzijnszietijdperk, het egoïsme nu eenmaal een *fact of life* is. Moralisme helpt daar weinig tegen. Door de juiste maatschappelijke structuren kan de samenleving wel worden beschermd tegen de schade die een al te groot egoïsme van het individu aanricht. Egoïsme komt niet per se uit slechtheid voort, maar hangt vaak samen met een gebrek aan inzicht van de enkeling in de economische situatie en de behoeften van de ander. De huidige economische organisatievormen verhinderen dat inzicht. Associaties brengen hier duurzaam verandering in. Dat zou al veel scheve situaties kunnen rechttrekken.

En de financiële crisis? Daar is vanuit de sociale driegeleding veel interessants over te zeggen, maar wegens ruimtegebrek kan hier helaas niet op worden ingegaan. Hiervoor verwijs ik naar mijn artikel ‘De financiële crisis en de driegeleding’ in *Motief* (augustus 2013).

Arjen Nijeboer*

* Arjen Nijeboer is onder andere journalist en auteur. Hij schrijft over politiek en economie voor kranten en tijdschriften in binnen- en buitenland. Onlangs verscheen zijn nieuwe boek *Vrijheid, gelijkheid, broederschap*. Meer informatie: www.arjennijeboer.nl.

Vernieuwde website

www.steinervertalingen.nl

De website van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen is geheel vernieuwd. Nu ook met de mogelijkheid om de bijna zestig uitgaven op trefwoorden te doorzoeken.

Sinds 1991 geldt voor de boekuitgaven: ‘De reeks Werken en voordrachten biedt de mogelijkheid het werk van Steiner zelf te leren kennen. Door goede en toegankelijke vertalingen, voorzien van uitgebreide aantekeningen en een nawoord, kan iedereen een eigen toegang tot de antroposofie vinden.’

Maar intussen is internet steeds belangrijker geworden. Een eerste kennismaking met het schriftelijk werk van Steiner vindt bijna niet meer in de boekhandel plaats, maar op internet. Nog wel in bibliotheken, maar daar moet je heen, terwijl de meeste mensen tegenwoordig van huis uit, of onderweg met hun mobiel of tablet, een kennismaking zoeken of antwoord willen weten op hun verdiepingsvraag.

Aanwezigheid op internet is dus onontbeerlijk. De presentatie van de Stichting Rudolf Steiner Vertalingen is zo ongecompliceerd mogelijk gehouden. Dat betekent een korte tekst over de stichting en over Rudolf Steiner, een alfabetische lijst met alle uitgaven (zoals ook in deze Nieuwsbrief) en de mogelijkheid online begunstiger te worden. Ook kunnen er via een contactformulier vragen worden gesteld.

Er is een handleiding voor lezers in de vorm van een nieuw thematisch overzicht van alle uitgaven, vanuit deze indeling:

- antroposofie algemeen;
- karma en reïncarnatie;
- innerlijke scholing;
- geschiedenis, mens en maatschappij;
- christendom en religie;
- cultuurgeschiedenis en kunst (inclusief het literaire werk van Steiner);
- filosofie, natuurwetenschap en landbouw;
- pedagogie en geneeskunde;
- ontstaan van de antroposofie.

Er zijn overlappingen, waarbij dezelfde uitgaven bij meerdere thema's voorkomen.

Maar het echt nieuwe zit hem in de mogelijkheid alle uitgaven op trefwoord te doorzoeken. De complete reeks wordt getoond door middel van een afbeelding van het omslag. Het gezochte woord invoeren in het daarvoor bestemde zoekvak en op ‘zoek’ klikken, levert de omslagen op van de boeken waarin het woord voorkomt. Vervolgens leidt het klikken op een van de omslagen naar de gegevens van het

Zoeken

jaarsesten Zoek

Pagina 1 van 1

De kringloop van het jaar

In vroegere tijden waren de mensen nog varzelfsoraakend verbonden met de [Lees meer](#)

Jaarsesten

In dit boek gaat Steiner in op afzonderlijke jaarsesten, zoals de bekende [Lees meer](#)

Gezichten, spreuken, meditaties

Politische en meditatieve teksten over de samenhang van mens en kosmos, in [Lees meer](#)

Sociale toekomst

De samenleing is 'ziek' omdat aan de creatieve en de sociale behoeften [Lees meer](#)

betreffende boek, onder meer een korte inhoud. Door op 'bekijken' onderaan bij 'inrijkexemplaar' te klikken, verschijnt een venster op de inhoud van het boek, zoals ook Google Books die toont. Het gezochte woord nogmaals in het zoekvak bovenaan invoeren, levert alle treffers in deze uitgave op, die makkelijk gevonden en nagelopen kunnen worden.

Door middel van de moderne techniek kunnen al onze uitgaven doorzocht worden op elk denkbaar trefwoord. Voor studiedoeleinden, om een bepaalde passage terug te vinden, om op weg geholpen te worden wanneer u wilt weten waar Steiner welke thema's behandeld heeft. Een hele vooruitgang.

Reeks Werken en voordrachten

In de reeks Werken en voordrachten van de Rudolf Steiner Vertalingen verschijnen elke twee jaar drie boeken. In het onderstaande overzicht zijn de titels opgenomen die in 2014 zullen gaan verschijnen, alsmede de voorgenomen uitgaven en de reeds verschenen delen.

UITGAVEN 2014

Macrokosmos en microkosmos GA 119
De strijd om het mens-zijn. De actualiteit van het kwaad *div. GA*

VOORGENOMEN UITGAVEN

De Apocalypse van Johannes GA 104
Het bijbelse scheppingsverhaal GA 122
De drempel naar de geestelijke wereld GA 147
Filosofie, kosmologie en religie GA 215
Geneeskunde en pastoraal werk. Een cursus voor artsen en priesters GA 318
Griekse goden en mysteriën GA 129
De initiatie GA 138
De menselijke ontmoeting *div. GA*
Oosterse en christelijke mysteriën GA 144 *e.a.*
Symptomatologie van de geschiedenis GA 185
Waarnemen en denken GA 2

REEDS VERSCHENEN

Algemene menskunde als basis voor de pedagogie GA 293
Antroposofie. Een nieuwe benadering GA 234
Antroposofie voor jonge mensen GA 217
De antroposofische beweging I. Ontstaansgeschiedenis GA 257, *een keuze, en GA 258*
De antroposofische beweging II. Toekomstimpulsen GA 260 *en GA 260a, een keuze*
Apocalypse en priesterschap GA 346
Het bewustzijn van de ingewijde GA 243
De bovenzinnelijke mens. Het leven na de dood GA 231
Brieven *div GA, een keuze*
De christelijke inwijding en de mysteriën van de oudheid GA 8
Egyptische mythen en mysteriën GA 106
Het esoterische christendom GA 118 *en GA 130, een keuze*
Esoterische scholing GA 264-268, *een keuze*

Het evangelie naar Johannes GA 103
 Het evangelie naar Lucas GA 114
 Het evangelie naar Marcus GA 139
 Het evangelie naar Mattheüs GA 123
 De filosofie van de vrijheid GA 4
 Gedichten, spreuken, meditaties GA 40 *e.a.*
 Geesteswetenschap en geneeskunde GA 312
 Genezend opvoeden. Over kinderen met een ontwikkelingsstoornis GA 317
 Gezondheid, ziekte, genezing *div.* GA
 Grondslagen voor een verruiming van de geneeskunde GA 27
 Inzicht in het mysterie van Golgotha GA 175
 Jaarfeesten *div.* GA
 Karmaonderzoek 1 GA 240, *een keuze*, en GA 235
 Karmaonderzoek 2 GA 236, *een keuze*
 Karmaonderzoek 3 GA 236, GA 237 en GA 240, *een keuze*
 Karmaonderzoek 4 GA 237 en GA 240, *een keuze*
 Karmaonderzoek 5 GA 238
 Kerngedachten van de antroposofie GA 26
 De kernpunten van het sociale vraagstuk GA 23
 Kosmische hiërarchieën. De evolutie van mens en mensheid GA 110
 De kringloop van het jaar GA 223 en GA 229, *een keuze*
 Kunst en cultuurvernieuwing GA 275
 Meditatie GA 12, GA 16 en GA 17
 Metamorfofen van de ziel GA 58/59
 Mijn levensweg GA 28
 Mysteriedrama's I. De poort van de inwijding en De beproeving van de ziel *uit* GA 14
 Mysteriedrama's II. De wachter aan de drempel en Het ontwaken der zielen *uit* GA 14
 Mysterieplaatsen en inwijdingswegen GA 232
 Opvoeding en onderwijs. Spirituele grondslagen GA 305, *een keuze*
 Opvoedkunst. Methodisch-didactische aanwijzingen GA 294
 Sociale toekomst GA 332a
 De spirituele bronnen van de kunst GA 271
 Theosofie GA 9
 Voorbij de grenzen van de natuurwetenschap GA 322
 Vorm en beweging. Architectuur, beeldhouwkunst, euritmie *div.* GA
 Vruchtbare landbouw op biologisch-dynamische grondslag GA 327
 Waarheid en wetenschap en Filosofie en antroposofie GA 3 en GA 35, *een keuze*
 De weg tot inzicht in hogere werelden GA 10
 Wegen naar Christus GA 131
 De wereld van de gestorvenen GA 141 *e.a.*
 Wereldgeschiedenis in het licht van de antroposofie GA 233
 Werkingen van het karma GA 120 en GA 135
 De wetenschap van de geheimen der ziel GA 13
 Het wezen van de kleuren GA 291
 Zintuigen en levensprocessen *div.* GA

Begunstigersbijdragen

De economische crisis, veel besproken, heeft ook in 2012 geen invloed gehad op de wil en de omzetting daarvan in daden van onze begunstigers om bij te dragen. Zij brachten met elkaar zelfs bijna € 4.000 meer in dan in 2011, in totaal ruim € 40.000.

Opvallend is in dat verband ook dat in toenemende mate, in positieve zin, wordt afgeweken van de minimale jaarbijdrage van € 50. Ook in 2012 bleef het aantal begunstigers nagenoeg gelijk.

Uit persoonlijke reacties van begunstigers blijkt een grote mate van betrokkenheid bij het werk van de stichting Rudolf Steiner Vertalingen.

*Namens het bestuur,
Ger Jue, penningmeester*

Begunstiger worden?

Met elkaar zorgen onze begunstigers ervoor dat het werk van Rudolf Steiner door ons kan worden vertaald en uitgegeven, waarmee het bereik en de betekenis van zijn werk in het Nederlandse taalgebied wordt vergroot.

Met een bedrag van minimaal € 50 per jaar steunen begunstigers het werk van de stichting.

Jongeren (tussen 18 en 28 jaar) doen dit door € 25 per jaar over te maken.

Per twee jaar verschijnen er drie nieuwe uitgaven.

Begunstigers ontvangen deze gratis, terwijl de jonge begunstigers daarnaast iedere twee jaar een extra boek kunnen uitzoeken uit de reeks. Voor alle begunstigers geldt dat zij 20% korting krijgen bij bestelling van reeds eerder verschenen delen.

Begunstigers die in één keer een bedrag willen schenken van ten minste € 3000, ontvangen de complete reeks van verschenen boeken gratis en tot en met 2016 alle nog te verschijnen delen.

Voor afwijkende voorstellen, regelingen, periodieke schenkingen of legaten kunt u contact opnemen met Ger Jue, 030-69 24 392 of ger.jue@zonnet.nl.

Ja! Ik wil graag bijdragen aan het tot stand brengen van de editie Rudolf Steiner / Werken en voordrachten.
Hieronder geef ik mijn keuze aan.

- Ik geef mij op als begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 50 per jaar. Ik ontvang de delen van het lopende jaar, terwijl ik eerdere delen met 20% korting kan aanschaffen.
- Ik geef mij op als jonge begunstiger en ben bereid tot een schenking van € 25 per jaar. Mijn geboortejaar is .....
- Ik heb mijn bijdrage voor 2013 overgemaakt op de rekening bij de ING bank, nr. NL88 INGB 0000698 388 of de rekening bij de Triodosbank nr. NL80 TRIO 0212 1852 25 t.n.v. Stichting Rudolf Steiner Vertalingen te Zeist.
- Ik wil voor de betaling van de bijdrage voor 2014 graag een acceptgiro ontvangen.
- Ik geef mij op als decenniumbegunstiger. Ik maak een bedrag van € 3000,- over en ontvang de gehele reeks van 48 delen gratis, plus de nieuw verschenen c.q. te verschijnen delen t/m 2016.
- Ik overweeg u te steunen met een periodieke uitkering of een legaat. Neemt u contact met mij op.

Naam _____ m/v

Adres _____ E-mailadres _____

Postcode _____ Plaats _____ Telefoon _____

Deze bon graag in een voldoende gefrankeerde envelop toezenden aan:

Voldoende
frankeren
s.v.p.

Stichting Rudolf Steiner Vertalingen
Laan van Gattenbroeck 83
3703 BK Zeist